

Dil ve Söylem Çalışmalarına Toplumsal Cinsiyet Açısından Bakmak: Kuramsal Yaklaşımlara İlişkin Bir Değerlendirme

Language and Discourse Studies from a Gender Perspective: An Evaluation of Theoretical Article Approaches

Dilek KELEŞ^{ID}

Öz

Dil ve toplumsal cinsiyet araştırmalarına bakıldığında meselenin yaklaşık bir asır önce “kadın dili” odağında tartışılmaya başlandığı görülmektedir. Süreç içerisinde bu bakış açısına karşı ortaya çıkan eleştirilerin ve postmodernizm akımının etkisiyle kadın dili odak noktası olmaktan çıkmış bireylerin dili kullanma şeklinin toplumsal cinsiyet kimlikleri üzerindeki rolünün sorgulandığı bir anlayış egemen olmuştur. Toplumsal cinsiyet kimliklerinin ortaya çıkmasında söylemlerin önemli rol oynaması ise dil ve toplumsal cinsiyet çalışmalarını, söylem ve toplumsal cinsiyet çalışmalarına kaydırmış; toplumsal cinsiyetin söylemde bağlamsal olarak üretildiği vurgulanmıştır. Bugün dil ve söylemin, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlik ve ayrımcılıkların sürdürülmesinde önemli rol oynadığı görülmektedir. Bu durum, akademinin çeşitli alanlarında toplumsal cinsiyet, dil ve söylem ilişkisine yönelik çalışmaların da önemli bir ivme kazanmasını sağlamıştır. Buradan hareketle bu çalışma, dil ve toplumsal cinsiyet ilişkisini eksiklik, tahakküm, farklılık ve sosyal inşa yaklaşımları üzerinden tartışmaktadır. Böyle bir makalenin, bu alanda çalışma yapmak isteyen özellikle yeni araştırmacılara katkısının olabileceği düşüncesinden hareketle bu çalışma, alan yazına katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Eksiklik Kuramı, Tahakküm Kuramı, Farklılık Kuramı, Sosyal İnşacı Kuram

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Kırşehir, Türkiye, E-posta: dk.keles@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1477-9951

How to cite this article/Atıf için (APA 7): Keleş, D. (2025). Dil ve söylem çalışmalarına toplumsal cinsiyet açısından bakmak: Kuramsal yaklaşımlara ilişkin bir değerlendirme. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 48, 235-256. <https://doi.org/10.17829/turcom.1627978>

Makale Geçmişi / Article History

Gönderim / Received: 27.01.2025 **Düzeltilme / Revised:** 03.06.2025 **Kabul / Accepted:** 23.07.2025

Abstract

Discussions surrounding the research into language and gender began around a century ago, with a distinct concern for “women’s language.” Over time, critiques of this perspective and the influence of postmodernism have shifted the focus away from women’s language to understanding and questioning the impact of language use on gender. The fact that discourse plays a vital role in the emergence of gender identities has shifted language and gender studies to focus on this aspect. It has been emphasized that gender is produced contextually in discourse. Today, it is recognized that language and discourse play an important role in perpetuating gender-based inequalities and discrimination. This recognition has led to a significant increase in studies examining the relationship between gender, language, and discourse across various academic fields. From this point of view, this study discusses the relationship between language and gender through the approaches of deficiency, dominance, difference, and social construction. This study aims to contribute to the field, motivated by the belief that such work could benefit new researchers interested in this area.

Keywords: Gender, Deficiency Approach, Dominance Approach, Difference Approach, Social Constructionist Approach

Giriş

Dil, insan ve toplumdaki ayrı düşünülmemeyen, toplumsal olarak paylaşılan tarihsel bir kurumdur. Hem bir iletişim aracı olarak hem de insan kültürünün önemli bir bileşeni olarak o kültüre ait değerleri ve uğraşları kodlar, nesilden nesile aktararak onların devamlılığını sağlar. Kültürler de dilin kökenini veya belirli bir dilin belirli bir grup insan tarafından nasıl konuşulduğunu açıklayan hikâyeler anlatır (Cameron, 2003). Bu hikâyeler, o toplumun kadın ve erkekleri nasıl konumlandığını, onlara atfedilen toplumsal cinsiyet rol ve kimliklerini, bunlara ilişkin beklenti ve değer yargılarını içerir. Toplumsal yaşamın kadın erkek ikiliğine dayalı bu gerçekliği ise dil ve toplumsal cinsiyet ilişkisine yönelik araştırmalara kapı aralar.

Dilin toplumsal cinsiyetle ilişkisi iletişim, dil bilimi, sosyoloji ve felsefe gibi akademinin farklı alanlarında farklı açılardan tartışılmış ve tartışılmakta olan bir konudur. Fakat özellikle feminist hareketin dil ve söylem çalışmaları üzerinde büyük etkisi olmuş, siyasi bir hareket olarak feminizmin kadın deneyimini görünür kılmaya, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin kaynaklarını tespit ve bunlarla mücadele etmeye çalışması, dilin toplumsal cinsiyetle ilişkisini de sorgulanır hale getirmiştir.

Dil ve toplumsal cinsiyet araştırmaları, dilin hem kadınlar ve erkekler tarafından kullanılma biçimlerine hem de kadınlar ve erkekler hakkında bir şeyler söylemek için kullanılma yollarına ilişkin disiplinler arası tartışmaları ifade eder. Feminist kuramın etkisinden önceki dil araştırmaları, biyolojik farklılıklara işaret eden kadın ve erkek dili görüşüne odaklanmış; feminist araştırmacılar ise dilin toplumsal cinsiyet rollerini simgelediği görüşünü benimsemiştir (Cameron, 1997a, s. 25). Feminist dil araştırmaları, başlarda toplumsal cinsiyet ve feminizm üzerine yürütülen tartışmalara paralel ilerlemiş ve toplumsal cinsiyet farklılıklarını merkeze alan konularla meşgul olmuştur (Litosseliti, 2006, s. 2). Bu çerçevede, kadınların toplumsal ezilmişliğine ve ikincil konumuna yönelik tartışmalar dil çalışmalarında da kendini göstermiştir. Bireylerin söylem yoluyla toplumsal cinsiyeti yaptıkları varsayımına dayanan güncel yönelimler (Butler, 1988; Cameron, 1997b; Coates, 1996;

West & Zimmerman, 1987) ise dil analizinin, feminist kuramın ve feminist dil analizinin eleştirel bir şekilde yeniden düşünülmesinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Böylece toplumsal cinsiyetin söylemde değişken, dinamik ve bağlamsal olarak üretildiği (Litosseliti, 2006, s. 47) fikri doğmuş; dil ve toplumsal cinsiyet üzerine yapılan çalışmalar da giderek söylem ve toplumsal cinsiyet üzerine yapılan araştırmalar halini almıştır.

Toplumsal eşitsizliklerin ve ideolojilerin sürdürülmesinde söylemler önemli rol oynamaktadır (van Dijk, 2003). Söylemlerin belirli çıkarlara hizmet etmesi ya da başkalarına karşı hareket etmesi, söylemin anlam üretimindeki önemini ortaya çıkarırken insanlar anlam ürettikleri anda aslında gücü de harekete geçirmiş olduklarından söylemlerle gücü ortaya çıkarmış olmaktadır. Bu çerçevede söylemin toplumsal alanda süregiden iktidar ilişkilerini, dilin anlamlandırma mücadelesi üzerinden okuduğunu, toplumsal gerçeklik tanımlarının bu anlamlandırma mücadelesi boyunca değiştiğini (Durna & Kubilay, 2010, s. 48) ifade etmek; toplumsal cinsiyet rol ve kimliklerini de bu güç ilişkilerinin bir parçası olarak açıklamak yerinde olacaktır. Bu nedenle kadın ve erkekler arasında “cinsiyet farklılığı” gibi görünenin de aslında toplumsal cinsiyet, statü ve güç arasındaki bağlantılar (Crawford, 2001, s. 230) olduğunu ve bunun dil kullanımı yoluyla oluştuğunu söylemek mümkündür. Toplumsal süreçte dil, cinsiyet farklılıklarında temellenen eşitsizliğe dayalı bir gerçeklik yaratarak bu gerçekliğin normalleşmesini ve sürdürülmesini sağlamaktadır. Bu durum, bizi çalışmanın önemine götürmektedir. Dilin kendisinin de bir iktidar alanı olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin en önemli kaynağı durumunda olması, konuya dikkat çekme ve toplumsal farkındalığın artmasına katkı sağlama gereğini doğurmaktadır. Lakoff’un (1973, s. 73) da söylediği gibi dilsel dengesizlikler, gerçek dünyadaki dengesizlikleri ve adaletsizlikleri daha net bir şekilde odak noktasına getirdikleri için incelenmeye değerdir. Eşitsizliklerin görünür olması ise toplumsal farkındalığın artmasına ve olumlu yönde bir toplumsal değişimin önünün açılmasına katkı sağlayacaktır.

Bu çerçevede çalışmada, toplumsal cinsiyet ve dil ilişkisi üzerine derinlikli bir kuramsal açılım yapabilmek amacıyla eksiklik, tahakküm, farklılık ve sosyal inşacı kuram uluslararası alan yazındaki temel metinler üzerinden tartışılmış; bu sayede kavramsal çerçevenin sağlamaştırılarak ulusal alan yazında gerçekleştirilebilecek çalışmaların kuramsal yaklaşımlarına zemin oluşturacak bir katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Tartışmalarının Odağında Dil

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyetle ilgili tartışmada temel mesele, kadın ve erkeğin rol ve davranışlarının biyolojileri tarafından mı yoksa kültür tarafından mı tayin edildiğidir. Modern feminist düşünce, cinsiyeti biyolojik; toplumsal cinsiyeti sosyal bir olgu olarak birbirinden ayırmıştır. Bu düşüncenin başlangıç noktası, günümüzde de geçerli olan Simone de Beauvoir’ın 1949 yılında yaptığı bir tespite dayanır. Beauvoir (2021), kadının dişi olarak doğup toplumun kadın olarak tanımladığı türden bir sosyal varlık oluşuna işaret etmiştir.

Kadınlar ile erkekler arasındaki farklılıkları ve kadınların erkeklere tabi oluşlarını sorgulayan, bunları açıklamaya çalışan toplumsal cinsiyete ilişkin belirgin kuramsal tartışmaların ortaya çıkması ise ikinci dalga feminist hareketle aynı döneme rastlar. Amerika’da Robert Stoller (1968), *Sex and*

Gender isimli çalışmasıyla kadınlık ve erkeklığe dair bir sorgulama; İngiltere’de Ann Oakley, *Sex, Gender and Society* (1985) isimli çalışmasıyla cinsiyet–toplum ilişkisi üzerinden toplumsal cinsiyet rollerinin öğrenilme ve içselleştirilme sürecine dair başka bir sorgulama yapmıştır. Bu çerçevede cinsiyet, kadın ve erkeğin biyolojik ayrımını işaret eden; toplumsal cinsiyet ise kültürel olanı ifade eden bir kavram olarak açıklanmıştır (Oakley, 1985). Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyet üzerine inşa edilir ve biyolojik farklılığı alakasız alanlara taşır. Örneğin, kadınların neden kibar olması gerektiğinin ve erkeklerden neden böyle bir beklenti içinde olunmadığının biyolojik bir açıklaması yoktur. Bu, kültürel bir yakıştırma. Toplumsal cinsiyet tartışmalarına Candace West ve Don Zimmerman (1987, s. 127) da önemli katkılar yaparak toplumsal cinsiyeti, kişinin cinsiyet kategorisine uygun tutum ve faaliyetlere ilişkin normatif anlayışlar ışığında konumlanmış davranışı yönetme faaliyeti şeklinde tanımlamışlardır. Bu çerçevede toplumsal cinsiyet bireylerin değil; sosyal durumların bir özelliği olarak belirlemektedir.

Beauvoir’ın ortaya attığı cinsiyet–toplumsal cinsiyet ilişkisini kavramsallaştırmak için onunla aynı bakış açısına sahip antropolog Nicole–Claude Mathieu (2005), üç paradigma önermiştir. Türdeşlik olarak adlandırdığı ilk paradigmaya göre toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetin toplumsal olarak dolayımlanan ifadesidir. Bireyler, kadınlık ve erkeklik davranışını, önceki kategorileri olan biyolojik kadın ve erkeğe bağlı olarak toplumsal detaylandırma sürecinde öğrenirler. İkinci paradigma olan benzeşim, toplumsal cinsiyetin biyolojik cinsiyeti sembolize etmesidir. Buna göre toplumsal cinsiyet kimliği, kadın veya erkek grubunun bir üyesi olarak yaşanan sosyal deneyim üzerine temellenir. Kişiler, kültürel beklentilere uymak için toplumsal cinsiyet rolleri üstlenirler. Üçüncüsü ise heterojenliktir. Bu, cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin tür olarak farklı oluşuna işaret eder. Burada cinsiyet, ideolojik bir kurgu olarak değerlendirilmekte ve dünyanın doğal olarak kadın ve erkek şeklinde iki gruba ayrıldığı değil; bu ayrımın bir grubun öteki grup üzerindeki egemenliğini korumak amacıyla tarihsel olarak üretildiği belirtilmektedir. Bu yaklaşımda toplumsal cinsiyet, cinsiyeti inşa etmektedir; tersini değil (Mathieu, 2005, ss. 45–62). Eril değerlerin egemen olduğu çalışma yaşamında, kadınların duygusal yönden daha zayıf olduğu iddiasıyla yöneticilik pozisyonları için uygun görülmemesi bu yaklaşıma örnek gösterilebilir.

Bireylerin toplumsal cinsiyete ilişkin algısının ve toplumsal cinsiyet kimliklerinin etkilediği ve etkilendiği kültürel bir öge dildir. Dili dikkate almayan bir yaklaşım, insan kişiliğinin ve insan tarihinin tanımlanmasında simgelerin, metaforların ve kavramların oynadığı önemli rolü gözden kaçırmaz (Scott, 2007, s. 122). Çünkü dil, hem bir gerçeklik yaratır hem de var olanı pekiştirir. Dilin toplumsal gerçekliği şekillendirmede bir güç unsuru ve aynı zamanda değişim aracı olma potansiyeli, çağdaş feminizmin dili, tartışma alanı olarak siyasi ve akademik gündeme yerleştirmesini sağlamıştır (Litosseliti, 2006). Bu çerçevede toplumsal cinsiyet, dil ve iletişim üzerine yapılan araştırmalarda alana yön veren üç sorudan hareket edildiği görülmektedir. Bunlar; “kadınlar ve erkeklerin farklı dil kullanıp kullanmadığı”nın, “dil, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yansıtmaya ve sürdürmedeki rolü”nün ve “cinsiyetçi dilin nasıl değiştirilebileceği”nin cevaplarının arandığı sorulardır (Crawford, 2001, s. 228). Her ne kadar günümüzde cinsiyet farklılıklarına dayalı dil kullanımı verilerini değerlendirmek için genel kabul görmüş bir kuramsal çerçeve bulunmasa da (Simkins–Bullock & Wildman, 1991, s. 151) kadınların farklı dil kullanıp kullanmadığının sorgulandığı dönem olan ve birinci dalga

feminist hareketlerin söz konusu olduğu 20. yüzyıl başlarında kadın hareketinin gündeminde, eşit vatandaşlık ve oy hakkı talepleri yer almaktadır. Bu dönem, dil ve toplumsal cinsiyet çalışmaları ise cinsiyetçi bir yaklaşımla kadınların dilinin yetersiz olduğu iddiaları çerçevesinde yürütülmüş; kadın hareketinin gündemi ile dil çalışmalarındaki odak noktası birbirinden farklılık göstermiştir. 1960'lardaki ikinci dalga feminizm, cinsiyet ayrımcılığına karşı siyasi bir direnişle ve eşit fırsatların teşvik edilmesinin yanı sıra kadınların özgürleşmesiyle ilişkilendirildiğinden bu dönemde toplumsal cinsiyet ve dil araştırmaları ayrımcılığa, cinsiyetçiliğe ve kapsayıcı dile odaklanmış; etkileşimde farklılık ve tahakküm vurgulanarak kadınlık yüceltmıştır. Bununla birlikte 1960 ve 1970'li yıllar boyunca toplumsal cinsiyet ve dil çalışmalarının, neredeyse yalnızca kadınların diline odaklandığını; erkeklerin dilinin bir tartışma alanı olarak yer bulmadığını da söylemek gerekir. Bu durum genel olarak ataerki dünya düzeninde kadınların tarihsel toplumsal süreçlerden; özelde erkek merkezli araştırmalardan dışlanmasına bir yanıt olarak görülmektedir (Litosseliti, 2006, s. 23). Araştırmaların erkekler tarafından, erkekler için ve onların bakış açısıyla yapılması ve kadın deneyimlerinin bu çalışmalarda yer bulamaması kadınların görünürlüğüne sağlama isteğini ortaya çıkarmış gibi görünmektedir. Daha eleştirel ve post-yapısalcı kuramsal yaklaşımların egemen olduğu üçüncü dalga feminizm döneminde ise belirli bağlamlar ve uygulama toplulukları çerçevesinde toplumsal cinsiyet kimliklerinin inşası, çoğulluğu, özne konumu politikaları ve güç inşası ile ilgili varsayımlar dil çalışmalarını etkilemiştir. Bu dönemde dilsel değişimin, genel sosyal değişimin önemli bir parçası olduğu fikrine dayanarak toplumsal cinsiyetle ilgili dilsel olguları ve dil kullanımını kuramlaştırmayı ve bunları toplumsal cinsiyet eşitsizliği veya ayrımcılığına bağlamayı amaçlayan bir bakış açısı ortaya çıkmıştır (Bucholtz, 1999, s. 20). Feminist bir meydan okumayla dili dönüştürmenin imkânlarının da aranmaya başlandığı bu dönemde, özellikle Fransız postyapısalcı feministler tarafından dili dönüştürmek amacıyla öneriler getirilmiştir.

İlk Yaklaşımların Özelliği: “Eksiklik Kuramı”

Dile ilişkin ilk çalışmalar, konjonktürel olarak toplumsal cinsiyete değil; kadın ve erkeklerin dili nasıl farklı biçimde kullandığına odaklanmış ve konuşmacıların biyolojik cinsiyeti üzerinden meseleye yaklaşmıştır. Bu çalışmaların, ilkel toplumlarla ilgili olarak gerçekleştirildiğini ve bunların en klasik örneğinin 17. yüzyılın ortalarında Charles de Rochefort tarafından Küçük Antiller'de Karayipliler'e ilişkin olarak yapıldığını söylemek mümkündür. Çalışmada, kadınların ve erkeklerin tamamen farklı diller ya da lehçeler konuştuğu ifade edilmekle birlikte (Jespersen, 2005, s. 225) çalışmayı yorumlayan Danimarkalı dil bilimci Otto Jespersen (2005, s. 226), Rochefort'un iki cinsiyetin konuşmasından, iddia edildiği gibi tamamen farklı diller veya lehçeler olarak bahsetmediğini; yalnızca aynı dil içindeki belirli farklılıklardan bahsettiğini belirtmektedir. Dolayısıyla aslında dilsel farklılık değil; dönemin koşul ve inançlarına bağlı olarak beliren lehçe farklılığı söz konusu olmuştur. Tarih boyunca kadınların yaşam pratiklerinin ve deneyimlerinin kendine özgü oluşu düşünüldüğünde bu farklılık anlamsız gözükmemektedir.

Dile cinsiyet odaklı yaklaşan önemli çalışmalardan biri, 1922 yılında Otto Jespersen tarafından yapılmış; *Language: Its Nature, Development and Origin* ismiyle yayımlanmıştır. Çalışmasında, cinsiyet farklılıklarının konuşulan dilde farklılığa neden olduğunu iddia eden Jespersen, dile

konuşmacının biyolojik cinsiyeti üzerinden bakmış ve erkeklerle kadınların kendilerine ait ve farklı şekillerde konuşma eğilimleri olduğunu; erkeklerin erkek olduğu için kadınların da kadın olduğu için o şekilde konuştuğunu iddia etmiştir. Jespersen, deneysel araştırmalardan ziyade sezgilerine dayanarak birtakım iddialar ortaya atmış ve bu nedenle eleştirilmiştir. Ona göre en büyük hatipler, en ünlü edebiyatçılar erkekler olmuştur. Kadınlardan daha fazla sayıda erkeğin, iki kelimeyi anlaşılır bir şekilde bir araya getirememesi, kekeleymesi, tereddüt etmesi ve en basit düşünceyi anlatacak ifadeleri bulamaması diğer cins için ancak teselli kaynağı olabilir (Jespersen, 2005, s. 240). Bu yorumuyla kadınların dilsel yeterlilikle ilgili pek de umutlanmaması gerektiği mesajını veren Jespersen'e göre kadın dili, erkek dilinin aşağı bir versiyonudur. Oldukça dar bir çerçeveden dil meselesine yaklaşan Jespersen, kadınların dilde yenilikçi olmadıklarını belirterek sözcük haznelerinin erkeklerinkinden daha zayıf olduğunu, cümleleri yarıda bıraktıklarını, dolaylı ifadeleri tercih ederek abartılı konuştuklarını iddia etmiştir. Bu iddiaları içeren çalışması, kadının kullandığı dilin erkeğin kullandığı dilden daha kötü olduğu yönünde bir görüşü ortaya çıkarırken aynı zamanda kadınların dilini "eksik" olarak gören modelin de ilk örneğini temsil etmiştir. Jespersen'in, toplumsal cinsiyet körü bir yaklaşımla kadınların erkekler kadar sosyal hayatta yer alamayışlarını; dolayısıyla dili ne için ya da ne sıklıkta kullandıklarını ve toplumdaki güç ilişkilerini göz ardı ettiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bu dönem feminist hareketin dil çalışmaları üzerinde kayda değer bir etkisinin bulunmayışının bu tür cinsiyetçi bakış açılarının ortaya çıkması için uygun bir ortam yarattığı ifade edilebilir. Fakat Jespersen'in çalışmasının sonraki çalışmalar ve alanın genişlemesi için faydalı olduğu da unutulmamalıdır.

Sonraki çalışmalar, kadın ve erkeklerin dil kullanımındaki farklılıklara odaklanmaya bir süre daha devam etmiş; örneğin Peter Trudgill'in 1974 tarihli Norwich çalışması da benzer bir yaklaşımla kadın dilini, erkek dilinin aşağı bir yorumu gibi göstermiştir. Kadın ve erkeklerin toplumsal rol ve konumlarındaki farklılığı göz ardı ederek onların biyolojik cinsiyetine odaklanan Trudgill, dilsel farklılığı esas almıştır. Trudgill (2000, s. 65) bu farklılığı, erkeklerin kendilerine özgü, kadınların anladığı ama telaffuz etmediği pek çok ifadesinin olduğunu; kadınların da erkeklerin asla kullanmadığı, yoksa alay konusu olacakları sözcükleri ve ifadelerinin olduğunu söyleyerek açıklamaktadır. Toplumsal cinsiyet kimliklerine ilişkin gerçekliğin etkisini hissettirmediği bu çalışmanın da dönemin egemen eril bakış açısıyla uyumlu olduğu görülmektedir.

Kadın ve erkeklerin farklı sözcük seçimlerinin yanı sıra kullandıkları farklı aksanlar, tonlama ve vurgular da bu dönemlerde araştırma konusu yapılmıştır. Dilin yapısını inceleyen ve değişkenliğin dilin ayrılmaz bir parçası olduğunu ifade eden araştırmacı William Labov (2010), dildeki cinsiyet farklılaşmasına odaklanmıştır. 1966 yılında New York'ta gerçekleştirdiği *The Social Stratification of English in New York City* isimli çalışması, gündelik konuşmayı ortaya çıkarmayı amaçlayan metodolojisi, örnekleminin kentsel, rastgele ve kapsamlı oluşu, dilsel çeşitliliği ölçmesi ve bunu sosyal farkla ilişkilendirmesi ayrıca devam eden dil değişimini belirlemek üzere analitik yöntem kullanması gibi çeşitli açılardan övgüyle karşılanmıştır (Bell vd., 2016, s. 401). Bu çalışmasında dildeki cinsiyet farklılaşmasını, sosyal sınıf farklılıklarına atıfla açıklayan Labov (2010), kişilerin konuşma stilleri ile geçmişleri arasında bir etkileşim olduğunu iddia ederek "sosyal olan"ı vurgulama açısından bir ışık yakmıştır.

1960'lı yıllardan itibaren toplumsal cinsiyet ve dil konusu, feminist bir bakış açısıyla dil bilimciler tarafından da tartışılmaya başlanmıştır. Bu dönemde de kadınların dil kullanımlarındaki farklılıklara ilişkin çalışmalar ön plandadır; fakat özellikle 1970'li yıllarda yapılan ilk çalışmalarda kadının toplumsal konumunun düşük olması nedeniyle kullandığı dilin erkeğin kullandığı dilden farklı olduğu; bu konum farkından dolayı erkek dilinin hâkim olduğu yönünde bir görüş egemen olmuştur (Aydınoglu, 2015). Robin Lakoff'un 1973 tarihli *Language and Woman's Place* isimli çalışması, çok eleştirilmesine rağmen bu konuda en etkili erken dönem feminist çalışma olarak alan yazında yer almıştır. Çalışmasında, kendine özgü birtakım özellikleri bulunan; bu çerçevede erkeklerin dilinden ayrı bir kadın dili olduğundan bahseden Lakoff, iddialarını iç gözlem yoluyla topladığı verilere dayandırmış; kendi konuşmasını, tanıdıklarının konuşmalarını incelediğini, medyadan faydalandığını ve analizinde sezgilerini kullandığını ifade etmiştir (1973, s. 46). Lakoff'un bu veri toplama ve analiz yöntemi eleştirilmiştir. Janet Holmes ve Nick Wilson (2017), Lakoff'un araştırmasının çoğu kısmını metodolojik olarak tatmin edici bulmamışlar; konuşmaların laboratuvar koşullarında, belirlenmiş konularla ve bazen de oldukça yapay kısıtlamalarla (konuşmacılar arasında bir ekranın varlığı gibi) kaydedildiğini ifade etmişlerdir. Araştırmacılar (2017, s. 324), deneklerin çoğunun üniversite öğrencisi olması nedeniyle sonuçları toplumun bir bütün olarak doğal gayriresmî konuşmasına genelleme yapmanın zor olduğunu; verilerin dilsel analizinin de oldukça basit olduğunu vurgulamışlardır.

Lakoff (1973), dil ve kadın meselesini ele alırken konuya iki açıdan yaklaşmıştır. İlki, kadının konuşurken kullandığı dili açıklayan "bir hanımefendi gibi konuşmak"tır. Bu, kadınlara çocukluktan itibaren hanımefendi gibi kibar konuşmalarının; bu şekilde kadınsı konuşmazlarsa dışlanacaklarının öğretildiği; fakat eğer kadınsı konuşmayı öğrenirlerse de düşünemedikleri, ciddi bir tartışmaya katılamadıkları için açıkça alay konusu olacaklarının benimsetildiği dildir. Lakoff, "Bir kadının önünde duran bu iki seçenek –bir kadından daha az olmak ya da bir insandan daha az olmak– çok acı vericidir." (1973, s. 48) sözleriyle kadınların toplumsal olarak maruz bırakıldığı bu ikircikli durumu yorumlamaktadır. Lakoff'un "insandan az olmak" ifadesi ile insan olarak erkeği referans alması ise dikkat çekicidir. İkincisi ise "kadınlar hakkında konuşulan" dildir ve Lakoff burada da kadınlara karşı takınılan çoğu olumsuz tutuma ilişkin açıklamalar getirmektedir. Çalışmasında ayrıca kadın dilinin ortak özelliklerini de tanımlayan Lakoff (1973, s. 56), kadın dilinin oldukça kibar ve küfürsüz, rica içeren ifadelerin sık kullanıldığı bir dil olduğunu belirtmiştir. Kadınların özür diler bir tonla ve alçak sesle konuştuğunu, erkeklerden daha çok özür dilediğini, daha çok soru sorduğunu söyleyen Lakoff (1973, s. 56), düşündüklerini doğrudan ifade etmeye çekindikleri için "sanırım", "öyle olduğunu düşünüyorum" gibi belirsizlik içeren ifadelere sık yer verdiklerini; "değil mi?" gibi onay bekleyen (eklenti sorusu) ifadeleri de sık kullandıklarını belirtmiştir. Lakoff, buradan hareketle var olduğunu söylediği kadın dilinin erkek diline göre eksik, zayıf, önemsiz ve tereddütlü; kısaca yetersiz olduğunu iddia etmektedir. Böylece Lakoff, toplumsal cinsiyet açısından dile, "farklılık"; bazen de "tahakküm" çerçevesinde yaklaşmış olmaktadır.

Lakoff'un tanımladığı konuşma kalıplarını araştıran William O'Barr ve Bowman Atkins (1987, s. 406) ise Lakoff'un "kadın dili" olarak adlandırdığı olgunun "güçsüz dil" olarak adlandırılması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Araştırmacılar, 1974 yılında Amerika'da bir mahkeme ortamında

kadınların ve erkeklerin nasıl konuştuklarını incelemiş ve tanımlanan şekilde konuşan bazı kadınlar olduğunu keşfettiklerini belirtmişlerdir. Gözlemledikleri şeyin, konuşma davranışlarında sosyal statülerin bir yansıması olduğunu ifade eden O'Barr ve Atkins, erkekler için "güçlü dil" kullanma eğiliminin daha yüksek olmasının, erkeklerin toplumda güçlü konumlarda bulunma eğiliminde olmalarıyla bağlantılı olabileceğini belirtmişlerdir (1987, s. 406). Böylece O'Barr ve Atkins, sosyal süreçlere; yani ataerkil toplumun belirleyiciliğine vurgu yapmışlardır.

Sonraki araştırmalar da Lakoff'un kadınların belli söylem parçacıklarını daha fazla kullandığına dair iddialarını destekleyerek devam etmiş; bu iddialar tarafından tetiklenen birçok araştırma eklenti soruları gibi belli bir dilsel özelliğin daima aynı işlevi gördüğü varsayımıyla hareket etme eğiliminde olmuştur (Talbot, 1998, s. 40). Fakat Janet Holmes ve Nick Wilson (2017, s. 323), farklı kadınların farklı şekillerde kullanması bakımından Lakoff'un "kadın dili" olarak etiketlediği özelliklerin zıtlık oluşturduğunu belirtmektedirler. Özellikle Holmes (1995), eklenti sorularının kullanımına bakarak bunların farklı işlevlere hizmet edebileceğini göstermiştir. Araştırmacı, kadınların erkeklerden daha çok kolaylaştırıcı olarak eklenti sorusu kullandığını; erkeklerin ise daha çok referans türü eklenti sorusu kullandığını belirtmektedir. Holmes (1995), kadınların erkeklerden daha sık eklenti soruları ürettiğini; ancak bunları, belirsizliği göstermek için kullanmadıklarını; dayanışmayı ifade etmek, katılımı teşvik etmek için kolaylaştırıcı türde kullandıklarını bulmuştur. Erkekler ise eklentiler ürettiğinde belirsizliği göstermek veya anlamaya varmak için bunları kullanmıştır (Holmes, 1995, s. 2). Bu araştırma sonucu ile Holmes, Lakoff'un tersine erkeklerin düşüncelerine onay almak için eklenti sorularını daha sıklıkla kullandığını ifade etmektedir.

Kadın dilinin eksik ve etkisiz olduğu yönündeki savı, Lakoff'un eril ön yargularının olduğuna dair kimi eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Deborah Cameron (2005b, s. 216), Lakoff'un kadın dili ayrımı yapmasının kasıtlı ve politik nedenleri olduğunu söyleyerek Lakoff'u tahakküm yaklaşımının içine yerleştirmiştir. Lakoff'un kadınların dilini zayıf ve yetersiz gösteren bakış açısı, nezaketin kadınlar tarafından güç ilişkilerini etkilemek veya değiştirmek için stratejik olarak kullanılabilmesi olasılığını göz ardı ettiği için de eleştirilmiştir (Litosseliti, 2006, s. 29). Bu çerçevede kadınların, nezaketi özellikle formel yaşam alanlarında; örneğin erkek egemenliğindeki karma cinsiyetli örgütlerde yer alabilmek için bir strateji olarak kullanabilecekleri söylenebilir.

Eleştirilere rağmen feminist bakış açısıyla yazılmış önemli bir eser olan Lakoff'un çalışması, kadınların dilinin "yetersizliklerini" doğal cinsiyet farklılıkları olarak değil; politik ve kültürel belirleyenlerin sonuçları olarak açıklamakta (Cameron, 2005a, ss. 17-18) ve böylece belirleyenin cinsiyet olduğu bir düşünce yapısından uzaklaşmaktadır. Feminist hareketin etkisini hissettirmediği ilk çalışmalarla kıyaslandığında önemli bir farka işaret eden bu durum, aynı zamanda konuşma açısından bağlamın önemine ilişkin ipucu da vermektedir. Her ne kadar odak konusu yine "kadın dili" olsa da dile ilişkin konuların feminist yaklaşımla tartışılmasını başlatması ve dil kuramının genişlemesine katkıda bulunması açısından çalışma önemli olmuştur. Bununla birlikte özellikle kadınların dilinin araştırılması, gerçekten kadın ve erkeklere ait iki farklı dil varmışçasına bir düşünce doğurmaktadır. Oysa dil, kültürel bir kurum ve iletişim aracı olarak toplumsal yaşamın her sürecinden etkilenen; zamana, yere ve topluma göre değişkenlik gösteren bir yapıdır. Dolayısıyla

kadın ve erkeklere ait farklı dillerden çok toplumsal etkenlerin zorlamasıyla kullanıma bağlı farklılıklar söz konusu olabilir.

Dile Güç İlişkileri Üzerinden Bakmak: “Tahakküm Kuramı”

Lakoff’un kadınların dilini eksik gören bakış açısı, neredeyse 1980’li yıllara kadar etkisini sürdürmüştür. Sadece kadınların diline odaklanan ve kadınları olumsuz tasvir eden eksiklik modeline eleştirel bakış, 1970’lerin sonu ile 1980’li yıllardaki dil ve toplumsal cinsiyet araştırmalarında yön gösterici olmuştur. Bu dönemde karma ve tek cinsiyetli gruplardaki etkileşim ve yanlış iletişim konularına yönelik ilgi öne çıkarken dilsel pratik, eşitsiz güç ilişkileri içinde tanımlanmış; kadınlar baskı altında bir grup olarak görülerek konuşma yollarının erkekler tarafından etkilendiği iddia edilmiştir. İngilizce’nin belirli bir dünya görüşünü temsil ettiği ve konuşanların bilincini belirlediği (Talbot, 1998, s. 45) savından hareketle kadınların dil içinde sessiz kılınmasına odaklanan Dale Spender’in (1985) *Man Made Language* isimli çalışması bu açıdan önemlidir.

Spender (1985), eserinde genel ifadelerden örneklerle ataerkilliğin bir sonucu olarak anlamın erkekler tarafından yaratıldığını, erkek dilinin norm olarak ele alındığını ve bu durumun kadınları görünmez kıldığını savunmuştur. Lakoff’u bu sebeple, erkek dilini norm olarak ele aldığı ve kadınların dilini onunla kıyaslayarak eksik gördüğü için eleştiren Spender (1985, s. 8), söz konusu durumu, kadınların değil; toplumsal düzenin eksikliği olarak açıklamıştır. Bu çerçevede kadınların ve erkeklerin dilleri arasındaki herhangi bir farklılık, kadınların etkileşimde tahakküm altına alındığının, kadın ve erkeklerin etkileşim biçimlerinin erkek sömürücü davranışlarını hem yansıttığı hem de sürdürdüğünün bir göstergesi olarak ifade edilmiştir. Spender (2005), kitabının adını taşıyan “erkek üretimi dil”den bahsederken dilin kodlanması ve anlamın kuruluşu ile kadınların sessizliğine odaklanmaktadır. Spender’a göre egemen grup olarak erkekler dili, düşünceyi ve gerçekliği üretmiştir. Tarihsel olarak yapılar, kategoriler ve anlamlar, tamamı tarafından olmasa da erkekler tarafından icat edilmiştir ve daha sonra bunlar diğer erkeklere referansla doğrulanmıştır. Bu süreçte kadınlar çok az rol oynamış veya hiç rol oynamamıştır (Spender, 2005, s. 97). Tarihsel olarak gerçeği adlandıran/yaratan erkekler olduğu için dil erkeğin egemenlik alanı olarak süregelmiş; kadınlar da erkeklerin anlamları kodladığı bir dili kullanır oldukları için görünmez olmuş; yani sessiz kılınmışlardır. Dil ve toplumsal cinsiyet ilişkisine madun sorunsal çerçevesinde yaklaşan Gayatri Chakravorty Spivak (2020) da benzer bir bakış açısına sahiptir. Spivak, Antonio Gramsci’nin alan yazına kazandırdığı anlamıyla her türlü toplumsal ikilikte alt konumu işgal edenler için kullanılan madun kavramını, toplumsal cinsiyetle ilişkilendirmiş ve en büyük madun kitlesi olarak kadınları tanımlamıştır. Kendine ait olmayan bir dili, egemen olan erkeğin dilini konuştuğu için sesi duyulmayan kadın (Spivak, 2020), böylece ataerkil toplum ve eril değerler tarafından sessiz kılınmış olmaktadır.

Mary Talbot (1998), Spender’in, yeni sözcüklerin ve anlamların dile getirilmesi ve bunların kodlanması yoluyla erkeklerin anlam üretme konusunda tekel sahibi olduğu iddiasını eleştirmektedir. Talbot (1998), tarihsel olarak sözlükleri derleyenlerin erkekler olduğunu ve sözlüklerdeki sözcükleri örneklendirmek için kullanılan alıntılarının genellikle erkek yazarlardan geldiğini kabul etmektedir. Ancak bir dilin, öncelikle sözlüklerde var olmadığını; onu kullanan insanlarda var olduğunu ifade

ederek anahtar terimlerin değişken, bazen çelişkili kullanımlarının Spender'ın argümanlarının gücünü zayıflattığını belirtmiştir (1998, s. 47). Bu eleştirilerle birlikte tahakküm yaklaşımı, dilsel farklılıkları kadınların erkeklere tabi oluşu açısından yorumlamakta ve kadınların konuşmalarında bu durumun büyük rolü olduğunu iddia etmektedir. Erkek tahakkümünün dilsel pratik vasıtasıyla nasıl oluşturulduğunu göstermek için kullanılan bu modelle, toplumsal cinsiyetin "güç" oluşturmaktan geçtiği iddia edilmiştir (Cameron, 2005a). Bu çerçevede özellikle konuşmalarda söz kesmenin bir güç göstergesi; dolayısıyla da tahakküm şekli olduğu ifade edilirken söz kesmeler üzerine yapılan araştırmalar, genel olarak bir kişinin konuşmaya başladığı ve diğerinin konuştuğu durumlarla ilgilenmektedir. Dil ve toplumsal cinsiyet alanındaki çoğu araştırmacı, bu tür davranışların temel işlevinin ilk konuşmacının söylemek istediğini bitirmesini engellemek ve ikinci konuşmacının sözü ele almasını sağlamak olduğunu varsaymıştır (James & Clarke, 1993). Böylece söz kesen kişinin diğerinin devam etmesini engelleyerek sürece egemen olduğu; yani gücü(nü) ortaya çıkardığı düşünölmüştür. Toplumsal cinsiyetli pratikler düşünöldüğünde bu bakış açısı oldukça gerçekçi görünmektedir.

Zimmerman ve West (1975) de tahakküm modeline benzer bir katkı yaparak gücü, sözü ele geçirme ve konuşmayı kontrol etme aracı olarak tanımlamışlardır. Üniversitelerde, kafeler gibi halka açık yerlerde insanlar arasındaki gayriresmî konuşmaları inceleyen Zimmerman ve West, erkek konuşmacıların konuşma konularını kontrol etme ve geliştirme konusunda hak iddia ettiklerini bulmuşlardır. Analiz edilen cinsiyetler arası konuşmalarda, erkeklerin neredeyse tamamına yakınının kadınların sözlerini kestiğini tespit etmişler; erkekler arasındaki konuşmalarda ise kesintinin çok az olduğunu görmüşlerdir. Araştırmacılar, kesintileri bir tahakküm biçimi olarak ele alırken toplumsal kurumlar üzerindeki erkek kontrolünün benzerinin konuşmalar yoluyla da sergilendiğini öne sürmüşlerdir (West & Zimmerman, 1983, s. 107). Kanımızca bu bakış açısı pek de yersiz değildir. Zira söz kesmeler, günümüz çalışma yaşamında; özellikle hiyerarşik ilişkilerin ve iktidar mücadelelerinin söz konusu olduğu yöneticilik pozisyonlarında kadınların temsil edilmesini engelleme amacına yönelik olarak erkekler tarafından işlevsel biçimde kullanılabilir.

Zimmerman ve West'in bulgularını çürüten kimi çalışmalar da olmuştur. Örneğin, Bilous ve Krauss (1988, s. 187), kadın-kadın çiftlerinde, erkek-erkek çiftlerine göre daha fazla kesinti olduğunu iddia etmişler; James ve Clarke (1993, s. 233) ise kesintilerin kullanımında toplumsal cinsiyet farklılıkları olduğu sonucuna ulaşmamışlardır. Kesintinin bir tahakküm işareti olduğu, toplumsal cinsiyet ve dil üzerine yapılan birçok araştırmada oldukça yaygın bir varsayım olarak yer almasına rağmen bazı erkeklerin istemeden de olsa bir sohbe hâkim olabileceği veya bazı durumlarda kadınların sözünü kesmemeyi tercih edebileceği ihtimalinin gözden kaçırılıyor oluşu eleştirilmiştir (Borker & Maltz, 1989; Tannen, 2005). Bu, özellikle nezaket kurallarının söz konusu olduğu durumlar için geçerli olabilecek bir eleştiriye aslında durumun erkeğin tercihi noktasına indirgenmiş olması da bir başka eleştiri konusu olmalıdır. Zira erkeklerin kadınların sözünü kesmemeyi tercih edebileceği düşüncesi de dilsel süreçte yine erkeğin belirleyici olduğu anlamına gelmektedir. Öte yandan erkeğin, toplumsal kaynaklardan her anlamda daha fazla pay alma, yararlanma ya da toplumsal süreçlere egemen olma arzu ve durumu düşünöldüğünde kadınların sözünü kesmeme ihtimalinin de oldukça zayıf olacağı tahmin edilebilir.

Bir diğer tahakküm kuramcısı Pamela Fishman (1983) da Lakoff'un (1973) tartıştığı bazı özellikleri tartışan bir isim olmuştur. Fishman'ın deneysel dil bilimsel araştırması tahakküm odaklı bir bakış açısıyla üç heteroseksüel çiftin evlerinde yaptığı konuşmalardan hareket etmiştir. Fishman (1983, ss. 94–96), kadınların erkeklerden iki buçuk kat daha fazla “eklenti sorusu” (değil mi), iki kat daha fazla “biliyor musun” gibi dolaylı konuşma şekli kullandığını ve erkeklerin yarısı kadar açıklama içeren ifadeler kullanma eğiliminde olduğunu bulmuştur. Ancak Fishman (2005, s. 257), Lakoff'tan farklı olarak bu tür stratejileri kadınların güvensizliğinin ya da tereddüdünün işareti olarak değil; etkileşimsel ve kolaylaştırıcı olarak yorumlamıştır. Fishman'a (1983) göre erkekler, yeni konuları başlatmada kadınlardan başarılı olduğu için istedikleri şey hakkında konuşarak sohbet gündemine hâkim olma eğilimindedirler. Bu durum ise cinsiyetler arasındaki eşitsiz güç ilişkilerinin varlığının göstergesi; yani toplumsal olanın bir sonucudur. Bununla birlikte Fishman'ın çalışmasında dikkat çekici unsur, araştırmanın sadece üç çiftle gerçekleştirilerek bir genellemeye gidilmiş olmasıdır. Her ne kadar kadın ve erkek cinsi üzerine kurulu iki farklı toplumsal cinsiyet kimliği belirleyici gibi gözükse de toplumsal deneyimlerin ve toplumsal cinsiyetli kimliklerin kişiye özgü oluşu dikkate alındığında konuya ilişkin genellemeler pek de kabul edilir olmamaktadır. Bu nedenle Fishman'ın çıkarımları, kültürden kültüre ve kişiden kişiye farklılık gösterecek bir konu olan toplumsal cinsiyet odaklı dil kullanımı çalışmalarının doğası gereği ikna edici gözükmemektedir. Öte yandan bir genellemeye gidilecekse bile çalışmadaki nicel verinin yetersizliği de eleştiriye muhtaçtır. Fakat şunu da ifade etmek gerekir ki Fishman, güç ilişkilerine vurgu yaparak aslında toplumsal olana işaret etmiş olmaktadır. Bununla birlikte tahakküm modeli, genel olarak güç ya da güçsüzlükle ilgili dilsel stratejilerin ilişkisi hakkında basit varsayımlarda bulunduğu, kadınların ikincilleştirilmesini aşırı vurguladığı, tüm kültürlerdeki tüm erkeklerin kadınlara hükmedebilecek konumda olduğunu varsaydığı için eleştirilmiştir (Litosseliti, 2006, s. 37). Ayrıca güç ya da güçsüzlükle ilgili dilsel stratejilerin de sabit olmayabileceği, kişiye ya da duruma göre değişebileceği gözden kaçırılmamalıdır. Dolaylı anlatım, söz kesme, gevezeliğe karşı susma, bir konuyu öne çıkarma, muhalefet ve sözlü muhalefet gibi dilsel stratejilerin, her ne kadar araştırmacılar tarafından tahakkümü ve tabi olmayı yaratan ifadeler olarak (Tannen, 2005, s. 268) kullanılsa da görelî işlevlere sahip olabileceği unutulmamalıdır. Bu çerçevede kadınları sürekli baskı altında bir grup olarak varsayan bu model, bütün dilsel süreçleri bir anlamda erkeklere mal etmiş olmakta ve kadınları edilgen varlıklar olarak resmetmektedir. Buna karşın bu yaklaşımın, sosyokültürel faktörlere daha fazla vurgu yapması da eksiklik yaklaşımına bir tepki olarak değerlendirilebilir. Zira her ne kadar kadınların baskı altına alınmışlığına yapılan aşırı vurgu eleştirilse de ataerki dünyanın gerçekleri göz önüne alındığında kadınların toplumsal cinsiyete dayalı ikincil konumu ve toplumsal yaşamın hemen her alanındaki erkek egemenliği bir gerçektir. Bu gerçeğin değişimi ise bir başkaldırıyı; dolayısıyla tepkisel bir kuramsal yaklaşımı gerekli kılmaktadır.

Alt kültürlerin etkisi: “Farklılık Kuramı”

Dil ve toplumsal cinsiyet çalışmalarında kadınların konuşmalarının baskı ya da güç(süzlük) çerçevesi dışında ele alınmasına imkân tanıyan bir model olan farklılık yaklaşımı, kadınların kendilerine, bağımlı bir grup olarak davranılmasına karşı artan direnişinin doğrudan bir sonucu

(Coates, 2013, s. 6) olarak ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşım, farklı kadın ve erkek “alt kültürleri”ne katılımın bir sonucu şeklinde beliren dilsel farklılıkların kuramsallaştırılmasına dayanmaktadır.

Maltz ve Borker’in (1998) geliştirdiği kültürel farklılık yaklaşımına göre kadın-erkek iletişimde zorluklara neden olan şey, güç statüsü ya da doğuştan gelen farklılıklar değil; kız ve oğlan çocukların kültürlerindeki farklılıklardır. Farklı konuşma kalıplarının 5-15 yaş arası çocuklukta ortaya çıktığını, kız ve oğlan çocukların öncelikli olarak tek cinsiyetli akran gruplarında etkileşim kurarak dili farklı kullanmayı öğrendiklerini öne süren Maltz ve Borker (1998, s. 203), ayrıca toplumsal cinsiyetin dil kullanımı üzerindeki birçok kültürel etkiden yalnızca biri olduğunu iddia etmektedirler. Toplumsal sistem içindeki belli olguların, erkeklerin tahakküm gösterdiği genel olgularla neden ve nasıl bağlantılı olduğunu geçmiş kuramların iyi anlatmadıklarını iddia eden araştırmacılar, karşı cinsle iletişim kalıplarına yaklaşımlarının öncekilerden biraz farklı olduğunu belirtmektedirler. Bu açıdan, katkı sağlayabilecek olmasına rağmen psikolojik farklılara veya güç farklılıklarına vurgu yapmadıklarını; onun yerine kadın ve erkeklerin arkadaşça sohbet anlayışlarındaki kültürel farklılık kavramına, bunun içindeki etkileşime katılma kurallarına ve bu sohbetleri yorumlama kuralları arasındaki kültürel farklılıklara vurgu yaptıklarını ifade etmektedirler (Maltz & Borker, 1998, ss. 199-200). Böylelikle araştırmacılar, güç ilişkilerinin dil üzerindeki etkisini tamamen reddetmemekte; fakat toplumsal yaşamın ve sosyal etkileşimin diğer yönlerine odaklanmaktadır.

Maltz ve Borker’a benzer şekilde Deborah Tannen’in (2013) de farklılıklara ilişkin açıklaması, kız ve oğlan çocukların farklı sosyalleşme ve kültürleşmelerine dayanmaktadır. Bu çerçevede kadınlar ve erkeklerin farklı lehçeler değil; farklı toplumsal cinsiyet lehçeleri (genderlects) konuştuğunu ifade eden Tannen (2013), oğlan çocukların dışarıda, hiyerarşik olarak yapılanmış büyük gruplar halinde, emirler vererek, hikâyeler anlatıp başkalarının hikâyelerini saf dışı bırakarak oynadıklarını; kız çocukların ise samimi küçük gruplar halinde, kazanan ya da kaybedenin olmadığı bir anlayışla oyun oynadıklarını ifade etmektedir (Tannen, 2013, s. 31). Bununla birlikte “baskınlığın” konuşmalardaki toplumsal cinsiyet farklılıklarının ardında yer alan faktörlerden yalnızca biri olabileceğini ya da bu farklılıkların gerisinde bazen hiçbir faktör olmayabileceğini belirten Tannen, kız ve oğlanların çok farklı şekilde sosyalleşerek farklı konuşma beklentileriyle büyüdüklerini; aralarındaki iletişimin iki farklı kültür arasındaki iletişime benzediğini ifade etmektedir. Kadın ve erkeklerin aralarındaki yanlış anlamaların ve yanlış iletişimin kaynağının da çocukluktan gelen bu farklılık olduğunu belirten Tannen’in (2013) farklı yaşlardan eş cinsel arkadaşlar arasındaki videoya kaydedilmiş konuşmalara ilişkin analizi, kız çocukların yakın oturarak ve göz teması yoluyla birbirlerini destekleyerek iletişim kurduğunu, oğlan çocukların ise kıpırdandığını ve yalnızca aralıklarla konuştuğunu göstermektedir. Bunu yanlış iletişime yol açabilecek tarzların çatışması olarak yorumlayan yazar, dinleme ve katılımın vurgulandığı kadın “uyum konuşması” ile konuşmacıların bilgiyi göstermeye, konuşmayı başlatmaya ve yönlendirmeye odaklandığı erkeklerin “bildiri konuşması” arasında bir ayırım yapmaktadır. Buna göre konuşma dili, kadınların çoğu için bağlantılar kurma ve ilişkileri müzakere etmenin bir yolu olan uyum dilidir. Erkeklerin çoğu için ise bağımsızlığı koruma ve hiyerarşik toplumsal düzende mevki elde ederek bunu sürdürmenin bir yoludur. Erkekler, sözlü performans yoluyla hem bilgi verirler hem de dikkatleri üzerlerine çekerler. İşte konuşma, çocukluktan itibaren dikkatleri üzerine çekmenin bir yoludur. Bu nedenle topluluk önünde erkekler daha rahat konuşurlarken kadınlarda

tersi bir durum söz konusu olur. Dolayısıyla erkeklerin çoğunun aleni konuşmalarda; kadınların çoğunun özel konuşmalarda kendini rahat hissettiğini söyleyen Tannen'in (2013, s. 60) bu ayrımındaki vurgusu, farklı konuşma beklentileri ve amaçlarından doğan farklı sosyalleşmeler üzerinedir. Kadınlar ve erkeklerin dil kullanımının farklı olduğu görüşü üzerine kurulu olan Tannen'in (2013) kültürel farklılık anlayışı, iki farklı kültür içinde iktidar ilişkilerinin nasıl bir rol oynadığına dair görüşleri içermediği için feminist dil çalışmalarına olumlu sayılabilecek bir katkı sağlamadığı düşüncesiyle eleştirilmiştir (Şimşek, 2006, s. 96). Tannen de erkeklerin sırf kadınların etkileşimini kesintiye uğrattığı gibi göründükleri için kadınlara hükmettiklerinin iddia edilemeyeceğini ifade etmektedir. Fakat bu iddia, güç ve erkek egemenliği konularını göz ardı ettiği, toplumsal cinsiyete ilişkin basmakalıp yargıları sürdürdüğü ve erkeklerin dilini ve davranışlarını anlama konusunda kadınlara daha fazla sorumluluk yüklediği için özellikle Demorah Cameron (1992, s. 475) gibi araştırmacılar tarafından eleştirilmiştir. Toplumsal pratiklere dayalı gerçekler ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık düşünüldüğünde erkeklerin kadınlar üzerindeki baskıcı, belirleyici etkisinin dilde de kendini gösteriyor olması şaşırtıcı değildir. Ayrıca toplumsal cinsiyet kimlikleri, hiyerarşik bir düzeni beraberinde getirdiğinden ve bu düzende egemen konumda olan taraf erkekler olduğundan hayatın hemen her alanında erkeklerin tam anlamıyla kadınlara hükmettiklerini, alan yazın ve kadın deneyimleri ışığında bir gerçeklik olarak ifade etmek mümkündür.

Aki Uchida (2005), hem Maltz ve Borker'in hem de Tannen'in bakış açıları üzerinden farklılık kuramını eleştirmektedir. Uchida'ya (2005) göre gücün, toplumsal olarak eşit kadınlar ve erkekler arasındaki konuşmalarda olan bitenle çok az ilgisi vardır. Bu durumda, tahakküm yaklaşımına bir alternatif olan farklılık yaklaşımı, Maltz ve Borker'in (1998) belirttiği gibi yalnızca kadınlar ve erkeklerin birbirleriyle arkadaş ve eşit olarak gündelik konuşmalarda konuşmaya çalıştıkları durumlarda geçerli olacaktır. Fakat ona göre bu kısıtlama, görüldüğünden daha büyüktür. Kimlerin arkadaş ve eşit sayıldığı, geniş ve karmaşık bir yoruma tabidir ve sosyal eşit olmak iki anlama gelebilir: Prensipte sosyal olarak eşit olmak ve gerçekte sosyal olarak eşit olmak. İlki, ikincisini zorunlu olarak gerektirmez. Ve eşitlik kavramı, cinsiyetle etkileşime girdiğinde, dikkate alınması gereken iki seviye söz konusu olur. Biri, bir bireyin diğer bir bireye göre ilişkisi; diğeri ise bir cinsiyetin üyesinin aynı veya farklı cinsiyetten bir üyeye göre ilişkisidir (Uchida, 2005, s. 285). Uchida (2005), sosyal eşitlerin, her iki seviyede de gerçekte eşit olmaları gerektiğini ifade ederek bunun, kendi yaşadığı ülke olan ABD toplumunda çapraz cinsiyet ilişkilerinde imkânsız olduğunu iddia eder. Bir kadının, etnik köken, yaş, sınıf ve eğitim gibi diğer kimlikleri paylaşırsa bile nadiren bir erkekle sosyal olarak eşit olduğunu belirten Uchida (2005, s. 284), farklılık yaklaşımının sınıf, ırk, yaş ve cinsel yönelim gibi diğer faktörleri dikkate almıyor oluşunu bir eksiklik olarak belirtir. Uchida (2005, s. 285), Tannen'in iddialarını desteklemek için öncelikle aynı cinsiyetten kişiler arasındaki etkileşimleri inceleyen çalışmaları kullanıyor oluşunu eleştirir ve kültürel farklılık yaklaşımının, kadın-erkek iletişimini, sanki hiyerarşik bir örgütlenmeden bağımsız olarak varmış gibi, sanki konuşmanın doğrudan bağlamı etkileşimin anlamını tam olarak kavramak için yeterliymiş gibi ele aldığını ifade eder. Buna karşı çıkan Uchida (2005, s. 287), iletişimdeki sorunlar için kadınlar ve erkekler arasındaki etkileşimlerin bir sosyal hiyerarşi içinde işlediğini kabul edip etmemenin asıl mesele olduğunu; yani toplumsal hiyerarşilere ilişkin farkındalığın önemli olduğunu belirtir.

Kadınların ve erkeklerin farklı toplumsal cinsiyet rolleri doğrultusunda sosyalleşmelerinin farklı yollarını tartışan Jennifer Coates (2013) ise bu sosyalleşmeyi yetişkinlerin davranışlarıyla ilişkilendirmektedir. Yetişkinlerin çocuklara farklı dil modelleri sunması, çocuklarla cinsiyetlerine göre farklı konuşmaları, kız ve oğlan çocuklarına ilişkin farklı ön yargılara sahip olmaları, kız ve oğlan çocukların benzer şekilde kullandıkları dil stratejisine farklı tepkiler vermeleri onların sosyalleşmelerini farklılaştırmaktadır. Coates (2013, s. 86), kadın ve erkeklerin küfür, nezaket, sessizlik içeren dil kullanımı ve etkileşim tarzlarının bu farklılıkları yansıttığını iddia ederek yetişkinlerin etkisindeki toplumsallaşmanın yarattığı sonuca vurgu yapmaktadır.

Farklılık yaklaşımı araştırmacılarının farklı alt kültürlerin etkisine ilişkin görüşlerinin karşısına, toplumsal cinsiyet ve dile performans olarak yaklaşan görüşler çıkarılmıştır. Bu ise sosyal sürece işaret ederek toplumsal cinsiyet ve dil araştırmalarında dördüncü yaklaşım olan sosyal inşacı bakış açısını gündeme getirmiştir.

Sonraki Çalışmalar: Sosyal İnşa ve Söylem

Toplumsal cinsiyetin bağlamsallaştırılmasındaki eksiklik ve toplumsal cinsiyeti birbiriyle kesişen toplumsal değişkenlerden oluşan bir sistemin parçası olarak görmedeki başarısızlık, tahakküm ve farklılık modellerinin sonraki dönemlerde feminist dil biliminde etkili olamamasıyla sonuçlanmıştır. Zira sosyal inşacı toplumsal cinsiyet anlayışı, biyolojik belirlenimciliğe radikal bir eleştiri sunmakta ve cinsiyeti birincil/biyolojik; toplumsal cinsiyeti ikincil/toplumsal görmek yerine sınırları daha az belirgin hale getirmektedir (Weatherall, 2002, s. 82). Bu çerçevede geçmişteki yaklaşımların aksine bugün feminist dil bilimin odak noktası “kadın dili” değil; toplumsal cinsiyet kimliğinin dil yoluyla nasıl şekillendiğidir. Sosyal inşacı yaklaşım, toplumsal cinsiyet kimliğini sosyal bir inşa, dili de bu inşa sürecinin önemli bir parçası saydığından (Coates, 2013, s. 6) araştırmalar, dili kim olduğumuzdan dolayı belirli şekillerde kullandığımız görüşünden dilin kim olduğumuzu belirlediği (Cameron, 1998) görüşüne kaymıştır.

Sosyal inşacı bakış açısına göre (Coates, 2005; Hall, 2005; Lorber & Farrell, 1991; West & Zimmerman, 1987) kadın ve erkekler, sosyal hayatta etkileşimde olan varlıklar olarak toplumsal cinsiyet kimliklerini yeniden inşa etmekte, kendilerini toplumsal cinsiyetli varlıklar olarak sunmaktadır. Candace West ve Don Zimmerman (1987), *Doing Gender* isimli makalelerinde, toplumsal cinsiyetin bireyler tarafından gündelik yaşamda performansal biçimde her gün yeniden üretildiğini savunurlar. Sosyologların toplumsal cinsiyetle ne kastettikleri konusunda eleştirel bir incelemeye girişen araştırmacılar, “bir rolün canlandırılması”nı ve özellikle Goffman’ın (1976) terminolojisinde “gösteri” olarak ele alınmasını içeren bakış açılarını tartışırlar. Onlara göre hem toplumsal cinsiyet “rol”ü hem de toplumsal cinsiyet “gösterim”i, kadın veya erkek olmanın davranışsal yönlerine odaklanır; fakat özellikle Goffman’ın “toplumsal cinsiyet gösterimi”ne yönelik bakış açısını tartışırken toplumsal cinsiyetin kendisinin etkileşim yoluyla oluştuğunu iddia ederler. Buradaki amaçları ise toplumsal cinsiyetin toplumsal olarak organize edilmiş bir başarı şeklinde üretilirken etkileşim yoluyla nasıl sergilenebileceğini; dolayısıyla “doğal” görülebileceğini araştırmaktır. Doğal görülen toplumsal cinsiyet, sosyal süreçte eylemler yoluyla üretilmektedir. Bu sebeple toplumsal

cinsiyet yapmak, belirli amaçları eril ve dişil doğaların ifadeleri olarak gösteren, sosyal olarak yönlendirilen algısal ve etkileşimsel faaliyetlerin bir kompleksini içerir (West & Zimmerman 1987, s. 126). Yani insanlar eyleyerek toplumsal cinsiyetli olurlar.

Judith Butler (1988) da West ve Zimmerman'ın atıf verdiği Goffman'a (1976) benzer şekilde performans aracılığıyla üretilen öznellik teorileriyle meşgul olmaktadır. İkisi de başlangıç noktası olarak benlik performanslarını kullanmış olmasına rağmen Goffman (1976), izleyicilerinin kabulünü sağlamak için performanslar sahneleyen aktif bir aktör kavramını; Butler (1988), sosyal performansların farkında olmadan bireyi oluşturduğunu ve bireyin söylemsel olarak önceden koşullandırılmış uygulamaların bir parçası olduğunu savunmaktadır. Butler (1988, s. 528), Goffman'ın modern yaşamdaki oyunun karmaşık toplumsal beklentileri içinde roller üstlenen "benlik" varsayımının aksine, benliğin toplumsal söylemde oluşturulduğunu ve kamusal olarak düzenlenmiş ve onaylanmış bir öz üretim biçimi olduğunu ileri sürmektedir. Yani Butler, toplumsal cinsiyetin içsel benliği ifade eden veya gizleyen bir rol olarak anlaşılamayacağını söylemektedir. Bu çerçevede toplumsal cinsiyet de kişinin sahip olduğu bir şey ya da birtakım nitelikler dizisi değil; yapıdır. Çünkü toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyet tutarlılığının düzenleyici pratikleri tarafından performanssal olarak üretilmekte ve üretilmeye zorlanmaktadır (Butler 2007, s. 34). Burada performans ve performatif arasında bir ayrıma gitmek gerekir. Performans, aktörün sahnede sergilediği bilinçli bir edimken performatiflik, dilsel ve toplumsal normların birey tarafından istemsizce tekrar edilmesini ifade eder. Butler'a (1997, s. 49) göre, performatiflik, öznenin içinde bulunduğu söylemsel bağlamla ilgilidir ve performatifin gücü tekrarlanabilirliğinden gelir. Bir şey performatif olduğunda bir dizi etki üretmekte; yani bir beklenti yaratmaktadır. Bunu "ritüelleştirilmiş bir üretim" ile karşılaştıran Butler (2011, xii), davranışsal performansın önemli bir yönünün edimlerin tekrarlılığı olduğunu ifade eder. Bu, bir davranış biçiminin sürekli tekrarlanarak zamanla toplum tarafından normal karşılanmaya başlanması anlamına gelmektedir. Geçmişte kimi toplumlarda erkeklerin saç uzatması normal karşılanmazken günümüzde bunun normal karşılanıyor olması, davranışsal tekrarların toplumsal cinsiyet algısındaki etkisine somut bir örnektir. Dolayısıyla performatiflik, yinelemelik süreci ve normların düzenlenmiş tekrarı dışında anlaşılabilir. Ve bu tekrar bir özne tarafından gerçekleştirilmez; bu tekrar bir özneyi etkinleştiren ve özne için zamansal koşulu oluşturan şeydir. Bu sebeple toplumsal cinsiyet performatiftir; yani gerçekleştirildiği ölçüde geçerlidir.

Butler, toplumsal cinsiyet kimliğinin toplumsal cinsiyetli eylemlerden önce gelmediğini; toplumsal cinsiyetli eylemlerle birlikte var olduğunu; toplumsal cinsiyetli eylemlerin, toplumsal cinsiyeti sürekli bir biçimde bir kimlik olarak oluşturduğunu ifade etmektedir. Yani toplumsal cinsiyet ifadelerinin arkasında toplumsal cinsiyet kimliği olmadığı gibi bu kimlik, sonuçları olduğu söylenen "ifadeler" tarafından icrasal olarak oluşturulmaktadır. Bu çerçevede de toplumsal cinsiyet her zaman bir eylemdir; fakat eylemden önce var olduğu söylenebilecek bir öznenin eylemi değildir. Kimlik oluşumu da değişen ya da bazen çelişen bir süreçtir ve kişilerin kendisini eril ya da dişil olarak tanımlaması, uygun görülen dil normları arasından seçimler yapmayı gerektirir (Butler 2007, s. 34). Kim olduğumuz, söylemlerle, kabul edilmiş yargılarla sürekli olarak şekillendirilmektedir ve toplumsal cinsiyet kimliklerimizin sadece eylemlerimizle değil; büyük ölçüde içinde yaşadığımız

ve karşılıklı fikir alışverişinde bulunduğumuz söylemler aracılığıyla inşa edildiği ifade edilebilir. Bu çerçevede kadının kullandığı dil de onun kimliğini oluşturmada ve sürdürmede önemli rol oynayan bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Örneğin, kişilerin kadın olmayı öğrenme/deneyimleme biçimleri hayat boyu devam eden ve birbirinden farklılık gösteren bir süreçtir. Bu, davranışın tüm yönleriyle ama özellikle de konuşma biçimiyle yapılmaktadır. Kadınlar “ben”, “benim” gibi zamirlerle her konuştuğunda aralarında farklılıklar söz konusu olsa da bu “ben”ler her zaman toplumsal cinsiyetlidir (Coates, 2005, s. 302) ve aynı durum erkekler için de geçerlidir.

Sosyal inşacılar (Butler, 1988 & 1997; Eckert & McGinnet, 1994), 1980’lerin sonlarından itibaren söylemin rolüne odaklanarak toplumsal cinsiyetin dil içinde nasıl yansıtıldığına bakmaktan çok söylem içinde nasıl oluşturulduğuna bakmaya başlamışlardır. Önceden “dil” olarak adlandırılan, artık rekabet eden söylemlerin toplamı olarak; toplumsal cinsiyet ise yekpare veya statik bir kimlik olarak değil, çoklu ve akışkan bir kimlik olarak görülmeye başlanmıştır. Bu nedenle alana yönelik araştırmacılar da hem bölgesel olarak hem de konuşmacılar açısından araştırılan toplulukların yelpazesini genişletmiş, çok çeşitli kadınlık ve erkekliklerin söylem üretimini gözlemlemeye yönelmişlerdir (Coates, 2012, s. 100). Bununla birlikte çalışmaların yürütüldüğü kesin çerçeveyi belirlemenin zor olduğunu da söylemek gerekir. Çünkü toplumsal cinsiyet ve dile ilişkin çoğu çalışma, söylem konusunda tek bir yaklaşıma dayanmamaktadır. Söylem, tartışmaya açık bir terim olarak farklı bilimsel geleneklerden bazıları tarafından dil merkezli; diğerleri tarafından da dil merkezli yaklaşımların çok ötesinde tartışılmaktadır (Bucholtz, 2003, s. 44). Örneğin dil biliminde söylem, cümlelerin büyük birimler halinde birleştiği dilsel düzey olarak ifade edilmektedir (Bucholtz, 2003, s. 44). Bu çerçevede söylem, biçimsel bir tanıma; yani ses bilimi, dil bilgisi ve söz dizimi gibi dilsel birimlerin düzeylerine göre düzenlenen bir içeriğe sahipken alternatif bir tanım, biçime değil işleve odaklanmaktadır. Buna göre söylem, dil kullanımının durumsal bağlamı ya da okuyucu/yazar ve metin arasındaki yazıyı yorumlama süreci (Fairclough, 1992, s. 3); ifadeler bütünü olan bir bilgi biçimi (Foucault, 2022) şeklinde açıklanabilir. Yani söylem, bağlam içindeki dildir ve çoğu dil bilimsel kuramın merkezi ilgi alanı olan daha idealleştirilmiş ve soyutlanmış dilsel formlar değil; toplumsal durumlarda kullanıldığı şekliyle dildir (Bucholtz, 2003, s. 43). Dil ve toplumsal cinsiyet çalışmaları da ağırlıklı olarak bu bakış açısına dayanmaktadır.

Toplumsal cinsiyet ve dile yönelik söylem yaklaşımları, dilin toplumsal pratik olarak kavramsallaştırılmasına odaklanmaktadır. Dil, tamamen bir kurgudan ibarettir ve ayrışık söylemler toplamıdır. Her bireyin farklı söylemi vardır ve bireylerin farklı benlikleri gerçekleştirmesini sağlayan da bu farklı söylemlerdir (Coates, 2005, s. 301). Dolayısıyla deneyimlerin yapılandırılmasında dilden çok söylemler önemli rol oynar. Bu çerçevede ortak anlamlar ve değerler etrafında tutarlılık gösteren ifadeler sistemi olarak gündelik hayatta hemen her gün karşılaşılan baskın söylemler vardır. Bunlar doğal görünürler ve güçlüdürler; çünkü pek çok farklı söylemden sadece biri oldukları gerçeğini görünmez kılabilirler (Coates, 2005, ss. 301–302). Örneğin, erkeklerin üstünlüğünün vurgulandığı yerde ataerkil söylemler ya da anneliğin yüceltildiği yerde buna ilişkin değerleri, anlamları ve kutsalı vurgulayan söylemler egemenlik gösterebilirler. Bu söylemler bir gerçeklik yaratarak bunu tek doğruymuş gibi pekiştirirler ve bunlar zamanla baskın hale gelirler. Doğallaşan bu durum, çoğunlukla sorgulanmaktan uzak ya da değişmezdir. Buna istinaden söylem kavramının aslında

dilin değerlerle yüklü oluşuna işaret ettiğini; bunun ise dilin toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikleri yaratma ve sürdürme potansiyelini ortaya koyduğunu ifade etmek gerekir.

Sonuç

Bu çalışmada, dilin toplumsal cinsiyetle ilişkisi eksiklik, tahakküm, farklılık ve sosyal inşacı kuram olmak üzere dört temel yaklaşım çerçevesinde değerlendirilmiştir. Söz konusu kuramların bu ilişkiyi nasıl ele aldıkları ve dilin toplumsal cinsiyet kimlikleri üzerindeki rolünü nasıl tartıştıkları, bu açıdan aralarındaki farklılıkların neler olduğu eleştirel bir bakış açısıyla incelenmiş; böylelikle ulusal alan yazında yapılacak çalışmaların kuramsal yaklaşımları için bir katkı sağlamak amaçlanmıştır.

İlk dönem yaklaşımları temsil eden Eksiklik Kuramı, kadınların dilinin erkeklerin diline göre zayıf ve yetersiz olduğunu iddia etmekte; bu nedenle de kadın dilini eksik olarak tanımlamaktadır. Bu görüşe tepki olarak ortaya çıkan Tahakküm Kuramı, kadınların konuşmalarının ataerkil toplum içinde bastırıldığını; bu çerçevede dilin bir iktidar alanı olarak erkeklerin lehine işlediğini savunmaktadır. Farklılık Kuramı, kadınlar ve erkeklerin farklı kültürel sosyalleşme süreçleri içinde farklı konuşma tarzları geliştirdiklerini iddia ederek kadın ve erkeklerin aralarında iletişim sorunu gibi görünen durumların çatışan konuşma tarzlarından kaynaklandığını öne sürmektedir. Sosyal İnşacı Kuram ise bireylerin dil aracılığıyla hem kendilerini hem de toplumsal cinsiyet ilişkilerini inşa ettiklerini savunmaktadır. Dil kullanımının bağlamsal yönünü de göz önünde bulundurarak söylemin kurucu gücüne işaret eden bu kuram, toplumsal cinsiyetin sabit veya biyolojik bir özellik değil; söylem yoluyla bağlamsal olarak inşa edilen değişken bir kimlik olduğunu vurgulamaktadır. Bu vurgu, dil ve söylemin inşa edici rolünü ve böylece söylemlerin toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini hem yansıtan hem de üreten tarafını yeniden düşünmemizi sağlamaktadır. Bu çerçevede yeni ve eşitlikçi bir dilin imkânlarını aramak önemli hale gelmektedir. Yeni bir dilin mümkün olup olmadığı ise cevap bekleyen bir soru olarak bu çalışmanın sınırlarını aşmakta; fakat bu sorunun yeni araştırmalar için yön gösterici olacağı umulmaktadır.

Özellikle feminist dil reformu aracılığıyla eşitlikçi bir dile yönelmenin, dil ve toplumsal cinsiyet araştırmalarında dilin gücüne dair dinamik bir çerçeve çizerek değişimin önünü açabilme potansiyeli üzerine düşünülmelidir. Çünkü dilsel değişim, sosyal değişimin önemli bir parçasıdır ve bu nedenle feminist dil bilim bunları kuramlaştırmayı ve toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle ilişkilendirmeyi amaçlamaktadır. Dilsel değişime yönelik eylem, insanların söylemde temsil edilme yolları hakkında bilincin artmasına yardımcı olacak; bu tür bir farkındalık ise toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcı dile maruz kalan kişi ve grupların güçlendirilmesine katkı sağlayarak daha adil toplumsal temsillerin önünü açacaktır. Bu açıdan iletişim alanında yapılacak çalışmalarla; özellikle kitlesel etkiye sahip medya içeriklerinin dilsel süreçlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetilen ilkeler doğrultusunda yeniden yapılandırılmasıyla yeni başlangıçların yolu açılabilir.

Yazar Beyanları

Hakem Değerlendirmesi Beyanı: Bu makale, çift kör hakemlik süreciyle değerlendirilmiştir.

İntihal Kontrolü: Makale, iThenticate programı ile taranmış ve derginin intihal politikasıyla uyumlu bulunmuştur.

Çıkar Çatışması: Yazar, herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

Finansman ve Proje Desteği: Bu çalışma için herhangi bir kurumsal/finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Yapay Zekâ Araçlarının Kullanımı: Bu çalışmada makale yazımında herhangi bir yapay zekâ aracı kullanılmamıştır. Tüm içerik yazarın özgün katkısını yansıtmaktadır.

Veri Paylaşım Beyanı: Bu çalışmada yeni bir veri üretilmemiş veya analiz edilmemiştir. Veri paylaşımı, bu çalışma için geçerli değildir.

Kaynakça

- Aydınöğlu, N. (2015). Kadın ve dil. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 217–230.
- Beauvoir, S. de. (2021). *İkinci cinsiyet* (G. Acar Savran, Çev.). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Bell, A., Sharma, D. & Britain, D. (2016). Labov in sociolinguistics: An introduction. *Journal of Sociolinguistics*, 20(4), 399–408. <https://doi.org/10.1111/josl.12199>
- Bilous, F. R. & Krauss, R. M. (1988). Dominance and accommodation in the conversational behaviors of same – and mixed-gender dyads. *Language and Communication*, 8(3–4), 183–194. [https://doi.org/10.1016/0271-5309\(88\)90016-X](https://doi.org/10.1016/0271-5309(88)90016-X)
- Borker, A. R. & Maltz, D. N. (1989). Anthropological perspectives on gender and language. S. Morgen (Ed.), *Gender and anthropology* içinde (ss. 411–437). American Anthropological Association.
- Bucholtz, M. (2003). Theories of discourse as theories of gender: Discourse analysis in language and gender studies. J. Holmes & M. Meyerhoff (Ed.), *The handbook of language and gender* içinde (ss. 43–69). Blackwell Publishing.
- Bucholtz, M. (1999). Bad examples: Transgression and progress in language and gender studies. M. Bucholtz, A.C. Liang & L. Sutton (Ed.), *Reinventing identities: The gendered self in discourse* içinde (ss. 3–24). Oxford University Press.
- Butler, J. (2011). *Bodies that matter*. Routledge.
- Butler, J. (2007). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge.
- Butler, J. (1988). Performative acts and gender constitution: An essay in phenomenology and feminist theory. *Theatre Journal*, 40(4), 519–531. <https://doi.org/10.2307/3207893>
- Butler, J. (1997). *Excitable speech: A politics of the performative*. Routledge.
- Cameron, D. (2005a). *The Feminist critique of language: A reader*. Routledge.
- Cameron, D. (2005b). Introduction to part three. D. Cameron (Ed.), *The feminist critique of language* içinde (ss. 215–221). Routledge.
- Cameron, D. (2003). Gender and language ideologies. J. Holmes, & M. Meyerhoff (Ed.), *The handbook of language and gender* içinde (ss. 447–468). Blackwell Publishing.
- Cameron, D. (1998). Gender, language, and discourse: A review essay. *Signs: Journal of Women in Culture And Society*, 23(4), 945–973. <https://doi.org/10.1086/495297>

- Cameron, D. (1997a). Theoretical debates in feminist linguistics: Questions of sex and gender. R. Wodak (Ed.), *Gender and discourse* içinde (ss. 21–36). Sage Publications.
- Cameron, D. (1997b). Performing gender identity: Young men's talk and the construction of heterosexual masculinity. S. Johnson & U. H. Meinhof (Ed.), *Language and masculinity* içinde (ss. 47–64). Blackwell.
- Cameron, D. (1992). Review of Tannen. *Feminism and Psychology*, 2(3), 465–489.
- Chambers, I. (2019). *Göç, kültür, kimlik* (İ. Türkmen & M. Beşikçi, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Coates, J. (2013). *Women, men and language*. Routledge.
- Coates, J. (2012). Gender and discourse analysis. J. P. Gee & M. Handford (Ed.), *The Routledge handbook of discourse analysis* içinde (ss. 90–103). Routledge.
- Coates, J. (2005). Thank God I'm a woman: The construction of differing femininities. D. Cameron (Ed.), *The feminist critique of language* içinde (ss. 295–320). Routledge.
- Coates, J. (1996). *Women talk*. Blackwell.
- Crawford, M. (2001). Gender and language. R. K. Unger (Ed.), *Handbook of the psychology of women and gender* içinde (ss. 228–244). Wiley Publishing.
- Durna, T. & Kubilay, Ç. (2010). Söylem kuramları ve eleştirel söylem çözümlenmeleri. T. Durna (Ed.), *Medyadan söylemler* içinde (ss. 47–82). Libra Kitap.
- Eckert, P. & McConnell-Ginet, S. (1994). Think practically and look locally: Language and gender as a community based practice. C. Roman, S. Juhasz & C. Miller (Ed.), *The woman and language debate* içinde (ss. 432–460). Rutgers University Press.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and social change*. Polity Press.
- Fishman, P. M. (2005). Conversational insecurity. D. Cameron (Ed.), *The feminist critique of language* içinde (ss. 295–320). Routledge.
- Fishman, P. M. (1983). Interaction: The work women do. B. Thorne, C. Kramarae & N. Henley (Ed.), *Language, gender, and society* içinde (ss. 89–102). Newbury House.
- Foucault, M. (2022). *Bilginin arkeolojisi* (V. Urhan, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Goffman, E. (1976). Gender display. *Studies in the Anthropology of Visual Communication*, 3, 69–77.
- Hall, K. (2005). Lip service on the fantasy lines. D. Cameron (Ed.), *The feminist critique of language* içinde (ss. 321–358). Routledge.
- Holmes, J. & Wilson, N. (2017). *An introduction to sociolinguistics*. Routledge.
- Holmes, J. (1995). *Women, men and politeness*. Longman.
- James, D. & Clarke, S. (1993). Women, man, and interruptions: A critical review. D. Tannen (Ed.), *Gender and conversational interaction* içinde (ss. 231–274). Oxford University Press.
- Jespersen, O. (2005). The woman. D. Cameron (Ed.), *The feminist critique of language* içinde (ss. 225–241). Routledge.
- Lakoff, R. (1973). Language and women's place. *Language in Society*, 2(1), 45–80.
- Labov, W. (2010). *Principles of linguistic change*. Wiley–Blackwell.
- Labov, W. (1978). *Sociolinguistic patterns*. University of Pennsylvania Press.
- Litosseliti, L. (2006). *Gender and language: Theory and practice*. Routledge.
- Lorber, J. & Farrell, S. A. (1991). *The social construction of gender*. Sage.
- Maltz, D. R. & Borker, R. A. (1998). A cultural approach to male–female miscommunication. J. Coates (Ed.), *Language and gender: A reader* içinde (ss. 196–215). Blackwell.

- Mathieu, N. (2005). Sexual, sexed and sex–class identities: Three ways of conceptualising the relationship between sex and gender. D. Leonard & L. Adkins (Ed.), *Sex in question: French materialist feminism* içinde (ss. 43–72). Taylor & Francis.
- Oakley, A. (1985). *Sex, gender and society*. Gower Publishing Company Limited.
- O'Barr, W. M. & Atkins, B. K. (1998). Women's language or powerless language. *BBAenglish*. <https://bbaenglish.wordpress.com/wp-content/uploads/2016/01/7-obarr-womens-language-or-powerless-language.pdf>
- Scott, J. W. (2007). *Toplumsal cinsiyet: Faydalı bir tarihsel analiz kategorisi*. Agora Kitaplığı.
- Simkins–Bullock, J. A. & Wildman, B. G. (1991). An investigation into the relationships between gender and language. *Sex Roles*, 24, 149–160.
- Spender, D. (1985). *Man made language*. Pandora.
- Spender, D. (2005). Extracts from man made language. D. Cameron (Ed.), *The feminist critique of language* içinde (ss. 295–320). Routledge.
- Spivak, G. C. (2020). *Madun konuşabilir mi?* (E. Koyuncu, Çev.). Dipnot Yayınları.
- Stoller, R. J. (1968). *Sex and gender*. Science House.
- Şimşek, B. (2006). *Kadınlararası konuşma sürecinde toplumsal cinsiyetin dil üzerinden sergilenmesi* (Yayın no. 191442) [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Talbot, M. (1998). *Language and gender*. Polity Press.
- Tannen, D. (2013). *Beni hiç anlamıyorsun* (O. Ç. Deniztekin, Çev.). Varlık Yayınları.
- Tannen, D. (2005). The relativity of linguistic strategies: Rethinking power and solidarity in gender and dominance. D. Cameron (Ed.), *The feminist critique of language* içinde (ss. 261–279). Routledge.
- Trudgill, P. (2000). *Sociolinguistics: An introduction to language and society*. Penguin Books.
- Uchida, A. (2005). When 'difference' is 'dominance': A critique of the 'anti-power-based' cultural approach to sex. D. Cameron (Ed.), *The feminist critique of language* içinde (ss. 280–292). Routledge.
- van Dijk, T. A. (2003). Söylem ve ideoloji: Çok alanlı bir yaklaşım. B. Çoban & Z. Özarıslan (Ed.), *Söylem ve ideoloji: Mitoloji, din, ideoloji* içinde (ss. 13–112). Su Yayınları.
- Weatherall, A. (2002). *Gender language and discourse*. Routledge.
- West, C. & Zimmerman, D. H. (1987). Doing gender. *Gender and Society* 1(2), 125–151. <https://doi.org/10.1177/0891243287001002002>
- West, C. & Zimmerman, D. H. (1983). Small insults: A study of interruptions in cross-sex conversations between unacquainted. B. Thorne, C. Kramarae & N. Henley (Ed.), *Language, gender and society* içinde (ss. 103–117). Newbury House.
- Wodak, R. (1997). *Gender and discourse*. Sage.
- Zimmerman, D. H. & West, C. (1975). Sex roles, interruptions and silences conversation. B. Thorne & N. Henley (Ed.), *Language and sex: Difference and dominance* içinde (ss. 105–129). Newbury House Publishers.

Language and Discourse Studies from a Gender Perspective: An Evaluation of Theoretical Approaches

Dilek KELEŞ*

This article aims to review theoretical discussions on the relationship between language, discourse studies, and gender. Therefore, the study first addresses the issue of language in discussions on sex and gender, and then includes theoretical approaches to the relationship between language, discourse, and gender.

The main issue in the debate about sex and gender is whether the roles and behaviors of men and women are determined by their biology or by their culture. Modern feminist thought has distinguished between sex as a biological phenomenon and gender as a social phenomenon. Since gender is a cultural identity, it is constructed through the language and discourses in which we exchange ideas. However, language plays an essential role in the production and reproduction of gender-based discrimination. Therefore, language should be addressed as a feminist issue. In this context, the feminist movement has had a significant impact on language and discourse studies. Language and gender studies refer to interdisciplinary discussions about how both women and men use language and how it is used to speak about them.

Before the influence of feminist theory, linguistic studies focused on viewing male and female language as signifying biological differences. In contrast, feminist researchers adopted the view that language symbolized gender roles. Current trends in language and gender studies have emerged from a critical rethinking of language analysis, feminist theory, and feminist language analysis. Thus, the idea that gender is contextually produced in discourse has emerged, and studies on language and gender have increasingly become studies on discourse and gender.

The first theoretical studies on language, albeit on a limited level, began a century ago and focused on gender, not gender. These studies, which referred to the “Deficiency Theory”, approached the issue through the biological sex of speakers, focusing on how men and women use language differently. One of the first critical studies of the period was made by Danish linguist Otto Jespersen

---

* Asst. Prof., Kırşehir Ahi Evran University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Sociology, Kırşehir, Türkiye, E-mail: dk.keles@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1477-9951

in 1922 and published under the name “Language: Its Nature, Development and Origin”. In this study, Jespersen, who claimed that sex differences also caused differences in the spoken language, looked at the language in terms of the biological sex of the speaker and declared that men and women have their own and different tendencies to speak; that is, men talk that way because they are men and women speak that way because they are women. From the 1960s onwards, the issue of gender and language began to be discussed by linguists from a feminist perspective; Robin Lakoff’s 1973 study, “Language and Woman’s Place”, was particularly pioneering. Lakoff’s study is essential written from a feminist perspective, although it offers an incomplete perspective on women’s language. The study explains the inadequacies of women’s language not as natural gender differences but as the result of political and cultural determinants.

Since the late 1970s, linguistic practice in language and gender studies has begun to be defined within unequal power relations. Within the framework of “Dominance Theory,” women were seen as an oppressed group, and it was argued that men influenced their ways of speaking. In his work “Man Made Language” published in 1980, Dale Spender argued that as a result of patriarchy, men create meaning, male language is treated as the norm, and this situation makes women invisible. Spender also criticized Lakoff for taking male language as the norm and viewing women’s language as deficient by comparing it, explaining that the issue lies in a deficiency of the social order, not in women themselves.

According to the “Difference Theory”, which emphasizes the importance of the idea that men and women belong to different subcultures, any differences in the language of men and women are attributed to the different socialization of men and women from childhood. This approach responds to women’s speech being framed as oppressive or powerless, highlighting participation in different female and male subcultures. The views of various approaches to researchers on the influence of different subcultures have been opposed by views that approach gender and language as performance. These have brought forward the fourth approach, the “Social Constructionist Perspective”, in the discussions of gender and language by pointing to social process. According to the social constructionist perspective, people reconstruct their gender identities every day, presenting themselves as gendered beings. In this process, language, as a social structure, and language use, as a social activity, plays an essential role as it enables individuals to understand and shape the social world. Therefore, unlike past approaches, the social constructivist approach considers gender identity as a social construction and language as an important part of this construction process.

The impact of language on gender identities also reveals its potential to be sexist. However, it is possible to change sexist language. Therefore, it is important to look for opportunities to change sexist language today for a more equal and democratic society.